

Рецензия

За трудовете на гл. ас. д-р Боряна Ангелова-Игова за участие в конкурса за доцент по професионално направление 7.6 Спорт /Философия на спорта/, обявен в ДВ, бр. 34 от 20.04.2018 г.

Д-р Боряна Ангелова-Игова участва в конкурса с една монография, един учебник, една студия, пет глави от книги, десет самостоятелни статии и още десет статии в съавторство. Всички публикации са излезли от печат след защитата на докторската дисертация и не повтарят дисертацията или останалите научни трудове, въз основа на които е била присъдена образователната и научна степен „доктор“.

Монографията „Изобретяването на човека-машина. Тялото на спортиста“, изд. къща КХ—Критика и Хуманизъм „Парадигма“, 2017 съдържа 174 страници. В цитираната литература освен източници на български са включени публикации на английски. Книгата е новаторско изследване както за българските академични среди, така и в световен мащаб, с разглеждането на тялото на спортиста през призмата на концепцията за човека-машина. Тя е изградена в подчертано критичен дух към спортните практики на тоталитарните режими през 20. в., като предоставя контекст за критичен поглед и към съвременния спорт, както и към бъдещото развитие на спорта. Изследването, обаче, в никакъв случай не е негативистично. Напротив, зад критичния анализ прозират оптимистични нотки и убеденост, че спортът е способен да въплъти истински, а не идеологически хуманистични идеали. Авторката смята, че при правилно култивиране на агоналния дух и на стремежа към усъвършенстване, спортът е способен да се превърне в източник на нравствени ценности и морално поведение.

Д-р Ангелова-Игова умело е приложила методологията на Мишел Фуко, известна като археология на знанието. Тя извършва археология на институционализацията на спортния дискурс през епохата на тоталитарните държави. Авторката проследява ограниченията и забраните, които са налице в спортния дискурс, обръща внимание на критериите, които показват дали един изказ

принадлежи на този дискурс или не. Подобно на Фуко, тя подчертава, че изказът е основната единица за формирането на даден дискурс, като терминът „изказ“ се разбира широко, включвайки в себе си различни събития, представени по начин, изискван от дадения дискурс. Именно събитията от историята на тоталитарния спорт стават формиращите елементи на дискурса, който д-р Ангелова-Игова изследва.

Използваната методология, обаче, не просто повтаря Фуко, а творчески преработва неговият подход с цел по-адекватно разбиране на изследвания предмет. Докато оригиналната археология на знанието не търси никакви скрити смисли и поради това не е интерпретативна, настоящето изследване извършва майсторска интерпретация на основни идеологически схеми от типа на „свършени представители на арийската раса“, „всестранно развита личност“, „комунистически морал“, „строител на новото комунистическо общество“ и др. Чрез критичната си интерпретация авторката съумява да докаже, че в сферата на спорта зад горните идеологеми е скрит дискурсът за човека-машина. Колкото и странно да изглежда, но при това демаскиране на идеологическия дискурс, д-р Ангелова-Игова използва основни понятия на Карл Маркс и, най-вече, Марксовата теза за отчуждението. Оказва се, че както трудът на пролетария и целият му живот се отчуждават от него, започват да му противостоят и го потискат като чужда на пролетария власт в лицето на капитала, така и тялото на спортиста се противопоставя на самия спортист и започва да работи за създаването на капитал, който доминира над спортиста, предопределя неговите действия, неговия живот, както и неговото съзнание и самосъзнание. По този начин авторката показва, че Марксовата методология работи не само при анализа на капиталистическото общество, но и при критиката на тоталитарните формации. Тя също така опосредено ни навежда на въпроса доколко тоталитарните режими и, в частност, техния вариант с участието на комунистическата партия, са породени въз основа на Марксовата теория или, доколкото са тоталитарни, са отклонение от нея.

Когато разглежда отчужденото тяло-машина на спортиста като създател на враждебен за него капитал, авторката прилага наследството на Маркс по нетрадиционен начин. Тя напълно уместно смята, че в случая става дума за различен тип капитал, който не разчита на принадлежащия труд и на принадлежната стойност, а на символизиращата и смислообразуваща роля на пропагандата. Няма съмнение, че това е символният капитал, както това понятие е разработено в трудовете на Пиер Бурдийо. Тоталитарната държава, според авторката, не се нуждае нито от реална икономика, нито от реален капитал. Този тип държава се интересува най-вече от символния капитал, защото символният капитал не е нищо друго освен власт в чист вид. Той може да е свързан с реалния капитал, но това съвсем не е задължително. Най-различни дейности стават източник на символен капитал, като спортът в тоталитарна среда се оказва изключително продуктивно средство за тази цел. Тялото на спортиста-машина произвежда символен капитал за политическата класа, за държавното управление и лично за политическия лидер, по несъизмеримо по-ефикасен начин в сравнение с традиционната експлоатация на целия наеман труд в условията на капиталистическата общественно-икономическа формация.

В книгата много точно се описва самият процес на дисциплиниране на тялото на спортиста и превръщането му в човек-машина. На място е включена теоретичната схема за контрол, изведена от Джеръми Бентам, развита по-късно от Фуко, известна като паноптикум. При паноптикума нормализиращият контрол се извършва чрез постоянно кръгово наблюдение от контролиращия, заемащ централна позиция, и санкциониращ всяко отклонение от нормата от страна на контролираните. Подчертана е видимостта както на контролиращия, така и на контролирания. Видимостта на контролирания е необходима за своевременно и ефикасно санкциониране, а видимостта на контролиращия служи за поддържане на чувството за заплахата у контролирания, както и на склонността му за подчинение. Именно по този начин се контролира и дисциплинира тялото на спортиста в съответствие с модела на човека-машина. Спортният паноптикум се разпростира на

няколко нива, в него са включени треньорът, клубната администрация, спортната федерация, партийните и държавни органи и целият арсенал на пропагандния апарат.

Д-р Ангелова-Игова, въз основа на конкретен исторически материал, подробно и убедително показва как чрез паноптичната схема на контрол се осъществява пропагандни технологии. Тялото на спортиста се деперсонализира, преобразува се в елемент на пропагандисткото изкуство или в обикновено пропагандно клише и оттам попада медиите, за да създава символен капитал. Авторката в резюмето на английски /стр. 171/ съвсем точно прокарва разликата между тялото-машина на спортиста в тоталитарните държави и тялото-машина на спортиста в демократичните общества. При тоталитарните режими спортистът е подложен изцяло на външен контрол, докато при демократичните режими на спортиста му е предоставена възможност за самоконтрол, посредством който преобразува своето тяло в машина. Именно тази възможност за самоконтрол е гаранция за наличие на елементи на самосъзнание у спортиста в демократична среда, въпреки че неговата цел, по принцип, не се отличава от тази на спортиста при тоталитаризма—да превърне тялото си в машина.

Тезата за разликата между контрола и само-контрола при превръщането на тялото на спортиста в машина имплицитно препраща към концепцията на Зигмунт Бауман за преобразуването на паноптикумът в синоптикум при първия етап на тъй наречената втечнена Модерност. При синоптикума центърът осъществява контрол не като проследява и санкционира отклоненията от нормата, а играейки роля на пример за подражание, който неудържимо привлича и дори съблазнява. Така спортните звезди привличат своите по-скромни колеги с успеха си, измерван най-вече във финансово изражение, и им предоставят възможност напълно свободно да се само-контролират, превръщайки телата си в машини. Когато някое спортно тяло-машина достигне до върха на синоптикума, то вече няма нужда от звездния пример на своя колега, за да се самоконтролира, а се ограничава да се стреми към чистата

финансова стойност, която става единственият смисъл на неговото функциониране. Тук става ясно, че принципът на видимостта, характерен за паноптикума е преодолян. Реалната власт е скрита зад принципа на съблазън, стоящ в центъра на синоптикума, а от друга страна центърът сякаш не вижда и не се интересува от периферията, въпреки че за реалната власт е изключително съществено периферията да бъде видима.

Външният контролът на паноптикума и самоконтролът на синоптикума се различават по качеството на капитала, който произвеждат в спортна среда. В книгата добре обосновано е показано как външният контрол на паноптикума води до създаване на символен капитал, а ние ще добавим, че самоконтролът на синоптикума създава реален капитал чрез продажба на правата за реклама и за транслиране на спортни събития, както и чрез различни финансови спекулации, използващи спорта.

Прогностичният потенциал на книгата не се ограничава до алюзиите, свързани със синоптикума при формирането на тялото-машина на спортиста, но набелязва тези, вписващи се в теоретичния модел, наречен от Бауман обърнат синоптикум. При обърнатия синоптикум не само периферията наблюдава и подражава на център, но и центърът наблюдава и селектира периферията. При оригиналния прочит на Бауман веригите скъпи магазини и фирми за услуги отсяват и държат настрана консуматорите, които не отговарят на техния висок стандарт, а по-скромните магазини се стараят да не допускат до себе си онези, които не съответстват на понятието за консуматор. Но моделът на обърнатия синоптикум предоставя възможност за въвличане в неконсуматорско производство на капитал и на онези, които първоначално са били елиминирани от процеса на консуматорство. В случая със спорта това са онези, които по принцип не могат да превърнат телата си в машини, достойни да генерират какъвто и да било капитал—символен или реален.

Д-р Ангелова-Игова напълно уместно отбелязва, че тенденцията на отделяне на същинските машини-спортисти от онези, които не са способни да служат на тази

цел, продължава да съществува и днес. Но докато при социализма инвалидите са били скривани и държани далеч от спорта, то в епохата на късната втечнена Модерност, управлявана от обърнатия синоптикум, те вече са преобразувани в параолимпийци, включени в надпреварата на пара-спорта. Телата-машини на параспортистите не могат да генерират реален капитал, за разлика от телата-машини на техните колеги от големия спорт, но са напълно подходящи за генериране на спекулативен капитал. Параолимпийското движение е способно да създава и насочва различни спекулативни финансови потоци, които изобщо не се ограничават до благотворителни инициативи. Темата за параспортистите /в различните форми на тяхна проява/ е особено актуална за съвременния български спорт, където нито сериозно се инвестира, нито пък има възможност за формиране на непренебрежими количества реален капитал. Параспортът изобщо, може да служи като символ на българския социален живот, както и на социума в други страни, подобни на България, където няма нито реални консуматори, нито реален капитал, нито се ценят реалните хора, а всичко е насочено към формиране на паракхора в името параживот.

Бих искал да направя и две забележки, които съвсем не намаляват достойнствата на работата. В заключението на книгата на стр. 161 се твърди, че тоталитарното общество е атомизирано. Това твърдение би трябвало да се уточни, защото използва термина „атомизиран“ по много специфичен начин. Общоприето значение на термина не отговаря на тоталитарното общество, тъй като това е общество с изключителна принудителна интеграция на населението. Освен това, в повечето реално съществували общества, претендиращи да бъдат тоталитарни, патриархалните отношения са запазени в значителна степен. Втората ми забележка е свързана с начина на цитиране: при част от цитиранията са посочени точните страници, но в повечето случаи това не е направено. Би трябвало цитирането да се унифицира с посочване на точната страница.

Учебникът „Младежки субкултури и спорт“, virtual.nsa.bg, 2018 разглежда тема, подходяща за изграждане на самостоятелен лекционен курс. Материалът е изложен в логическа последователност и с дидактична яснота. Трудът показва както теоретична задълбоченост, така и несъмнен преподавателски талант. Многобройните статии и глави от книги, както представената студия, показват не само значителен по обем научен принос, но и високо качество на изследователските материали. Сред обсъжданите теми са съотношението между пропаганда и национализъм в сферата на спорта, тезата, че философията на спорта е независима от социалната философия и социологията на спорта и представлява самостоятелна приложна философия, параолимпийските игри в контекста на олимпийските игри, мястото на онлайн игрите в свободното време на съвременния човек, ограничения достъп на жените до спорта в България, фалшивите новини в света на спорта и др. Всички публикации показват научна зрялост и солидни умения за философски анализ.

Д-р Ангелова-Игова има достатъчно лекционно преподавателско натоварване, за да изпълни изискванията за заемане на длъжността доцент. Тя има значително участие в конференции и в научни проекти.

Смятам, че представените материали и наличните в тях научни приноси напълно отговарят на законовите изисквания за придобиване на академичната длъжност доцент. Убеден съм, че гл. ас. д-р Боряна Ангелова-Игова е изследовател и преподавател с богат научен потенциал, който още повече ще се разгърне след нейната хабилитация. Ще гласувам без съмнения да ѝ бъде присъдена длъжността доцент. Препоръчвам същото и на останалите колеги от уважаемото жури.

24.08.2018 г.

Съставил рецензията:

сл. 205 331Д

/проф. д-р Александър Л. Гънгов/